

leştirdiği ittifak sayesinde kuruluşunu daha rahat biçimde tamamlamış ve León Krallığı da gerek Benî Mervân'a gerekse Tuleytulalılar'a verdiği destekle nüfuzunu Tuleytula ve Batalyevs'e, hatta Mârîde ve civarına kadar yaymıştır.

İlk defa I. Hakem zamanında ortaya çıkan, II. Abdurrahman ve I. Muhammed dönemlerinde devam eden ve asıl Münzir ile Abdullah'ın iktidar günlerinde yoğunlaşan müvelledün isyanları, X. yüzyılın ilk çeyreği içerisinde III. Abdurrahman tarafından sona erdirilmiştir. Bu neticenin alınmasında, Abdurrahman'ın merkezî idareyi içinde bulunduğu dağınıklığı kurtarıp kararlı bir şekilde isyan merkezlerinin üzerine gitmesi kadar bazı müvelledün cemaatlerinin içlerindeki bölünmeler de etkili olmuştur. Meselâ İbn Hafsûn'un politik mülahazalarla hristiyan olduğunu ilân etmesiyle birlikte birçok müvelled grubu topluca ondan ayrılmış, hatta ona karşı savaş açmıştır.

Müvelledün hareketlerine son verilmesiyle doğurdukları sonuçlar da ortadan kalkmış ve bunun paralelinde Endülüs yeniden siyasî bütünlüğe kavuşmuştur. Bu ortam içinde hızlı bir ekonomik kalkınma ve sosyal kaynaşma süreci başlamış, bu süreçte kendini Arap, Berberî ya da müvelled olmaktan çok Endülüslü olarak hisseden yeni bir nesil teşekkül etmiştir. Ancak bu gelişme etnik farklılıkların tamamıyla yok olduğu anlamına gelmemekte ve Doğu'daki Şuûbiyye hareketine benzer bir cereyanın V. (XI.) yüzyılın ikinci yarısında Endülüs'te de ortaya çıktığını gösteren bilgiler bulunmaktadır. Öte yandan XII. yüzyılın başlarından itibaren kaynaklarda artık müvelledün adına rastlanmamaktadır. Bilhassa Endülüs'ün kırkın üzerinde küçük emirliğe bölünerek gerçek bir siyasî parçalanmaya mâruz kaldığı mülûkû't-tavâif devrinde tek bir müvelled liderinin yahut devletin görülmemesi dikkat çekicidir. Bu durum söz konusu toplumun öteki unsurlarla kaynaşıp eridiğini göstermektedir. XII. yüzyılda Doğu Endülüs'te sivriyen İbn Merdenîş ve İbn Eşkülüle gibi yerli halktan liderleri müvelledündan saymak mümkünse de bunlar o cemaatin çıkardığı liderler olmaktan çok kendi kabiliyetleriyle temayüz etmiş ve zamanla iktidara ulaşmış şahsiyetlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Una crónica anónima de Abd al-Rahmân III al-Nâsir (nşr. ve trc. E. Lévi-Provençal – E. García Gómez), Madrid-Granada 1950; *Ahbâr mecmû'a*, s. 133 vd.; İbnü'l-Kütyye, *Târîhu iftitâhi'l-Endelüs* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1402/1982, s.

64-65, 68-69, 88-89, 100 vd.; İbnü'l-Faradî, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelüs*, Kahire 1966, I, 227-228; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 502-503; İbn Hayyân, *el-Muktebes*, s. 294, 299, 300-301, 335, 347-348, 350, 362-363, 368-379, 383, 396; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ* (nşr. Hüseyin Münîs), Kahire 1963, I, 55, 147-155; İbn Saïd el-Mağribî, *el-Muğrib fi hule'l-Mağrib* (nşr. Şevkî Dayf), Kahire 1953, II, 23-24, 53, 363-364; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, II, 74-77, 83, 94-96, 102, 106 vd.; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 129 vd., 289-290; İbnü'l-Atâr Muhammed b. Ahmed el-Ümevî, *el-Veşâ'îk ve's-sicillât* (nşr. P. Chalmeta – F. Corriente), Madrid 1983, s. 405-418; Makkarî, *Nefhu't-ţîb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1367/1949, IV, 166-167; R. Dozy, *Historia de los musulmanes de España*, Madrid 1985, II, tür.yer.; F. J. Simonet, *Historia de los Mozárabes de España*, Madrid 1983, II, s. XV-XXI; E. Lévi-Provençal, *Historia de España* (trc. E. G. Gómez), Madrid 1950, IV, 46-48, 99 vd., 183 vd.; V, 101-107; S. M. Imamuiddin, *Some Aspects of the Socio-Economic and Cultural History of Muslim Spain*, Leiden 1965; W. M. Watt, *A History of Islamic Spain*, Edinburgh 1965, s. 30-45, 54-55; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs: Mine'l-fetih ilâ bidâyeti 'ahdî'n-Nâsir*, Kahire 1969, s. 322 vd.; Anwar G. Chejne, "Islamization and Arabization in al-Andalus: A General View", *Islam and Cultural Change in the Middle Ages* (ed. Speros Vryonis Jr.), Wiesbaden 1975, s. 59-86; a.mlf., *Historia de la España musulmana*, Madrid 1980, s. 105-107; P. Guichard, *al-Andalus*, Barcelona 1976, s. 175, 232-233; R. W. Bulliet, *Conversion to Islam in the Medieval Period*, Massachusetts 1979; Th. F. Glick, *Islamic and Christian Spain in the Early Middle Ages*, Princeton 1979, s. 35 vd.; G. S. Colin, *el-Endelüs* (trc. İbrâhîm Hurşid v.dğr.), Beyrut-Kahire 1980, s. 92-93; İbrâhîm Beydûn, *ed-Devletü'l-Arabiyye fi İsbânyâ*, Beyrut 1980; R. Pastor de Togneri, *Del Islam al Cristianismo*, Barcelona 1985, s. 79 vd.; C. Sánchez-Albornoz, *España Musulmana*, Madrid 1986, I, 162 vd., 285-294, 315-324; Mehmet Özdemir, *Endülüs'de Müvelledün Hareketleri* (doktora tezi, 1989), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Müvelledün'un Endülüs Emevîleri Döneminde Kültürel Hayattaki Yeri", *AÜİFD*, XXXIV (1993), s. 175-208; M. C. Hernandez, *El Islam de al-Andalus*, Madrid 1992, s. 181-182; a.mlf., "The Social Structure of al-Andalus", *The Formation of al-Andalus* (ed. M. Marín), Gatheshead 1998, I, 51-83; Ubâde Kûhayle, *Târîhu'n-nasârâ fi'l-Endelüs*, Kahire 1993, s. 39-44; H. Kennedy, *Muslim Spain and Portugal*, London 1996, s. 39, 50-59, 65, 68-70, 74-77, 143; L. Molina, "An Arab Among Muwallads: Muhammad Ibn 'Abd al-Salâm al-Khushani", *The Formation of al-Andalus* (ed. M. Marín), Gatheshead 1998, I, 115-128; M. Fierro, "Four Questions in Connection with Ibn Hafsun", a.e., I, 291-328; A. Cutler, "The Ninth Century Spanish Martyrs Movement and the Origins of Western Christian Missions to the Muslims", *MW*, LV (1965), s. 321-329; J. Waltz, "The Significance of the Voluntary Martyrs of the Ninth Century Cordova", a.e., LX/2 (1970), s. 143-159; LX/3 (1970), s. 226-236; F. Corriente, "Haşâ'îşu kelâmi ehli'l-Endelüs", *Mecelletü'l-Ma'hedi'l-Mısrî*, XXIII, Madrid 1985-86, s. 59-68; Heffening, "Müvelled", *İA*, VIII, 865-866; P. Chalmeta, "Muwallad", *EI*² (İng.), VII, 807-808.

MEHMET ÖZDEMİR

MÜVEŞŞAH

(الموشح)

Endülüs'te ortaya çıkan bir şiir türü.

Sözlükte "çift süslemeli gerdanlık; omuzdan koltuk altına kadar uzanan ve iki parçadan oluşan süslü kemer" anlamındaki **vişâh** kelimesinden türeyen **müveşşah** kelimesi "iki temel sanat unsurunu taşıyan şiir" demektir. Dönüşümlü olarak birbirini izleyen uzun beyitler ile kısa bentler halinde iki temel unsurdan oluşan **tevşîh** diye de adlandırılan bu tür, Endülüs'ün debdebeli ve coşkulu hayatına paralel biçimde III. (IX.) yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve daha ziyade çalgı aletleri eşliğinde söylenen halk şarkılarına güfte olarak yazılmıştır. Bu şarkılar, Endülüs'ün sosyal hayatında önemli bir yer işgal eden edebiyat ve eğlence meclislerinde büyük rağbet görmüştür. Ayrıca müveşşah şairlerinin (veşşâh) halife, vali ve emirler tarafından ödüllendirilmesi bu şiir türünün Endülüs'te yaygınlaşmasını hızlandırmıştır (Goldziher, s. 135; Mustafa eş-Şek'a, s. 372). Gerçi Câhiliye devrinin ve daha sonraki dönemin Doğulu şairlerinden İmruülkays b. Hucr, Ebû Nuvâs, Ebû'l-Atâhiye, İbnü'l-Mu'tez ve Dikülcinn'in "musammât" adı verilen müveşşaha benzer bir tür şiir nazmettikleri rivayet edilmektedir (Ahmed Heykel, s. 147). Bu noktadan hareketle müveşşahın Doğu'da ortaya çıkıp Endülüs'e intikal ettiği ve orada gelişip yayıldığı kanaatini iletiren üstenler olmuştur (İbn Ebû Usaybia, II, 72). Ancak araştırmalar İmruülkays'ın böyle bir şiir yazmadığını, adı geçen diğer şairlere nisbet edilen şiirlerin de başka şairlere ait olduğunu göstermiştir (Gomez, XXI [1956], s. 406-407). Ağırlık kazanan telakkiye göre müveşşah, İspanyol gezginci halk ozanlarının belli bir vezin ve kafiyeye uymadan kıtalar halinde okudukları aşk ve kahramanlık şarkılarının etkisiyle (Hannâ el-Fâhûrî, s. 810; *İA*, VIII, 867) Endülüs'teki Arap ve İspanyol kökenli halk arasında doğmuş, zaman içinde kendine has kurallara sahip olarak birçok yönden klasik Arap şiirinden farklı bir yapı ve nitelik kazanmıştır (İbn Haldûn, II, 1402; İhsan Abbas, s. 222).

İbn Haldûn ile birlikte (*Mukaddime*, II, 1403) bazı müellifler, müveşşahın III. (IX.) yüzyılın sonlarına doğru Mukaddem b. Muâfâ ve İbn Abdürabbih ile başladığını kaydediyorsa da günümüzde ulaşılan müveşşahlar, bu tür şiiri ilk defa Ubâde b. Mâüsse-mâ'nın (ö. 422/1031) yazılı hale getirdiğini

MÜVEŞŞAH

ve bilinen kalıplarını onun düzenlediğini ortaya koymaktadır (İhsan Abbas, s. 230-231; Mustafa eş-Şek'a, s. 373). İbn Mâüsemâ'nın çağdaşı Muhammed b. Ubâde el-Kazzâz da müveşşah türü şiirleriyle temayüz eden ilk şairlerdendir (İbn Haldûn, II, 1403). Ayrıca Şair Remâdî bu türün gelişmesinde etkili rol oynamıştır (Safedî, s. 20-21). Özellikle VI (XII) ve VII. (XIII.) yüzyıllarda müveşşahları ile ünlü birçok şair yetişmiştir. İbn Hayyûn, İbn Bakî, Ali b. Abdülganî el-Husrî, İbn Bâcce, Ebü'l-Abbas el-A'mâ et-Tütîlî, İbn Sehl el-İsrâîlî, İbn Dânyâl, İbnü'l-Vekîl, İbn Hâtîme, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, İbn Zümrek, İbn Haldûn, İbn Zâkûr bunlardan bazılarıdır (Mustafa eş-Şek'a, s. 372-375; İA, VIII, 867-868). VI. (XII.) yüzyılın sonları ile VII. (XIII.) yüzyılın başlarında İbn Senâülmülk'ün müveşşahları vasıtasıyla Mısır'a, oradan Doğu'ya intikal eden müveşşah türünde Doğulu şairlerden "muzammen" denilen yeni bir müveşşah türü icat eden Safiyüddin el-Hillî ile Selâhaddin es-Safedî, İbn Nübâte el-Mısırî ve İbn Hicce el-Hamevî gibi şairler de önemli eserler vermiştir.

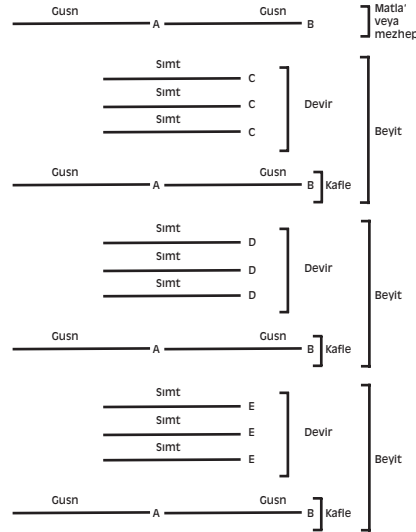
Genellikle bir müveşşahda uzun beyitlerle mısralardan oluşan bentler dönüşümlü olarak birbirini izler. Müveşşahlardaki uzun beyitlere "kufî", bir tek kufle "kafle" ve bir kaflelerin her bir cüzüne "gusn" adı verilir. Bir kaflede cüz sayısı ikiden ona kadar olabilir. Bir müveşşahdaki kafleler cüz sayısı, kafiye ve vezin yönünden aynıdır ve cüzlerinin kafiyeleleri birbirine benzer. Müveşşahlar genellikle kafle ile başlar ve kafle ile sona erer. Kafle ile başlayan müveşşaha "tam müveşşah" adı verilir ve toplam altı kafle içerir. Kısa bent ve kıtalarla başlayan müveşşaha da "akra' müveşşah" denilir ve beş kafle içerir.

Müveşşahın girizgâhını teşkil eden kafleye "matla'" (mezhep, merkez), kafleleri izleyen ve mısralardan oluşan kıtalar halindeki bentlere de "devir" adı verilir. Devri teşkil eden her mısra "sımt" diye anılan birkaç cüzden meydana gelir. Bir müveşşahda genellikle beş devir bulunur. Devirler vezin ve cüz (sımt) sayısı bakımından benzeşirse de her bir devir farklı kafiye düzenine sahip olabilir. Müveşşahda bir devirle onu takip eden kafleden oluşan ikili kombinezona beyit adı verilir. Bütün müveşşahın özeti durumundaki son kafleye "harce" (çıkış) denir. Harcesi olmayan şiir müveşşah sayılmaz (Mustafa eş-Şek'a, s. 377). Harce şair, kadın, genç, kuş, saray, savaş veya zafer gibi madde veya mânevî bir varlığın dilinden söylenir. Şair bu kısımda dinleyicilerin dikkatini çekecek önemli şey söyleyemez-

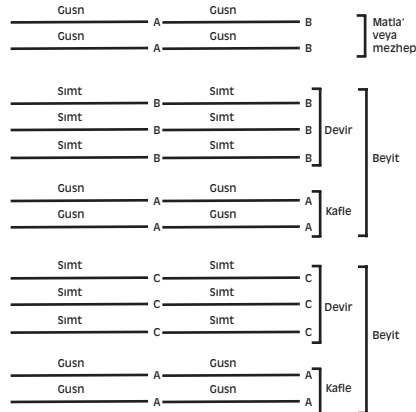
se başka bir şairin şiirinden iktibasta bulunur (İA, VIII, 866).

Müveşşahlar başlangıçta gramer kurallarına uyularak fasih Arapça ile söylenirdi. Daha sonra halk tarafından kolayca anlaşılmasını sağlamak ve şiire müzikal bir hava vererek dinleyicilerin ilgisini çekmek için bazan harcelerde halk dilinde yaygın Arapça, Latince ve İspanyolca kelime ve deyimler kullanılmıştır (Nicholson, s. 417; Ahmed Heykel, s. 138). Bu tür harceye "harce zeceliyye" (harce âmîyye) denir. Tamamı fasih Arapça olan harceye ise "harce muarreb" adı verilir (İhsan Abbas, s. 232-235; Ömer Ferruh, IV, 433-437; Mustafa eş-Şek'a, s. 372-377; İA, VIII, 866-868).

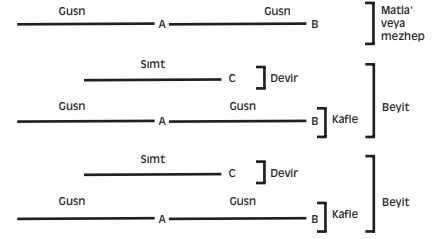
Kafiye düzeni harflerle gösterilen bir müveşşahın kısımları şu şekilde sıralanabilir:

Müveşşahın genel yapısı böyle görünmekle beraber (Mustafa eş-Şek'a, s. 379) tür olarak kesin kurallarla tesbit edilmediğinden değişik konu ve yapılarla müveşşahlar da mevcuttur. Meselâ İbn Senâülmülk'ün bir müveşşahı yukarıdaki örnekten farklı olarak şöyle görünür (İA, VIII, 867):

Ebü'l-Abbas el-A'mâ et-Tütîlî ise müveşşaha daha canlı ve ritmik bir hava vermek için mısraları kısaltmıştır.

Müveşşahların aruzun on altı bahrine tatbik edilmiş 146 örneği olduğu belirtilir (Ömer Ferruh, IV, 427; İA, VIII, 867). Ayrıca müveşşahlarda klasik bahirlerin dışında kalan 174 tâli vezin tesbit edilmiştir (DİA, III, 431).

Müveşşahlar bestelenip telli çalgılar eşliğinde söylenen şarkılara güfte olduğundan işlenen konular da bu amaca uygundur. Müveşşahların Endülüste yaygın biçimde söylenmesindeki asıl sebep halkın gazel, içki ve eğlenceye olan düşkünlüğüdür. Bundan dolayı V. (XI.) yüzyıl sonlarına kadar müveşşahlarda sadece medih, hamriyat ve gazel konuları işlenmiştir. Zaman içinde tabiat tasviri, kutlama, zühd, tasavvuf, mersiye ve hiciv konularına da yer verilmiştir. Müveşşah genellikle gazelle başlar, medih ve diğer konularla devam eder ve yine gazelle son bulur. Bu tür şiirde zühd ve tasavvuf konuları ilk defa Muh-yiddin İbnü'l-Arabî tarafından işlenmiştir.

Endülüste müveşşahı İbrânî şiirini etkilemiş olup bu edebiyatta da müveşşahları ile ünlü yahudi şairleri yetişmiştir. Aynı şekilde Endülüste müveşşahı İran şiirini, İran şiiri de Türk şiirini etkileyerek müstezad şeklinin, Kastilya halk şiirinde ise "villancico" denilen türün doğmasına kaynak teşkil etmiştir.

Müveşşahla ilgili İbn Senâülmülk *Dârü't-trâz fi 'amelî'l-müveşşehât* (Dımaşk 1949), İbnü'l-Vekîl *Tırâzü'd-dâr*, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb *Ceyşü't-tevşîh* (Tunus 1967), Nevâcî *'İkdü'l-le'âl* ('uküdü'l-le'âl) *fi'l-müveşşehât ve'l-ecâl* (nşr. Abdülâtîf eş-Şihâbî, Bağdat 1982) ve Martin Hartmann, *Das Muvaşşah* (Weimar 1897) adlı eserleri kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bessâm eş-Şenterîni, *ez-Zahire*, I, 469; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ'*, Kahire 1882, II, 72; Safedî, *Tevşîhu't-tevşîh* (nşr. Elbîr Habîb Mutlak), Beyrut 1966, s. 20-43; İbn Haldûn, *Mukaddime* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1983, II, 1402-1417; Hannâ el-Fâhûrî, *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*,

Beyrut 1960, s. 805-817; I. Goldziher, *A Short History of Classical Arabic Literature*, Berlin 1966, s. 135-137; R. A. Nicholson, *A Literary History of the Arabs*, Cambridge 1969, s. 415-417; Mustafa Sâdik er-Râfîî, *Târîhu'l-edebî'l-ʿArabî*, Beyrut 1974, III, 172-179; İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebî'l-Endelüsî*, Beyrut 1978, s. 216-279; Şevki Dayf, *el-Fen ve mezâhibüh*, Kahire 1978, s. 450-455; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, IV, 421-450; Mustafa eş-Şek'a, *el-Edebü'l-Endelüsî*, Beyrut 1983, s. 371-463; Ahmed Heykel, *el-Edebü'l-Endelüsî*, Kahire 1985, s. 138-153; J. V. Hammer-Purgstall, "Notice sur les muwashshahât et les ezdjâl", *JA*, VIII (1893), s. 153-162; E. G. Gomez, "Una Pre-Muwaşşaha, atributad a Abû Nuwâs", *al-Andalus*, XXI, Madrid 1956, s. 406-414; Hüseyin Nassâr, "el-Müveşşahât fi'l-ʿaşri'l-ʿOsmâni", *Buḥûsü Külliyyeti'l-Lugati'l-ʿArabiyye*, I/1, Mekke 1401-1402, s. 163-170; F. Corriente, "Aga in on the Metrical System of *Muwaşşah* and *Zajal*", *JAL*, XVII (1986), s. 34-49; İnci Koçak, "Endülüs Şiiri", *Araştırma*, XIII, Ankara 1991, s. 417-423; S. M. Stern, "el-Müveşşahu'l-Endelüsiyyü'l-kadîm", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XXVI/1-2, İslâmâbâd 1991, s. 225-238; D. Gil, "The *Muwaşşah*", *IOS*, XI (1991), s. 137-159; J. A. Abu Haidar, "The *Muwashshahât*: are they a Mystery?", *al-Qantara*, XIII/1, Madrid 1992, s. 63-81; a.m.f., "The Arabic Origins of the *Muwashshahât*", *BSOAS*, LVI/3 (1993), s. 439-458; Mustafa el-Gadîrî, "el-Müveşşahâtü'l-Endelüsiyye", *Mecelle Dirâsât Endelüsiyye*, sy. 13, Tunus 1995, s. 37-54; Süleyman Attâr, "Dirâse fi neşʿati'l-müveşşahâti'l-Endelüsiyye", *Mecelletü'l-Maʿhedi'l-Mısrî*, XXIX, Madrid 1997, s. 47-295; A. Yaşar Koçak, "Endülüs Muvaşşahalan", *Nüsha*, I/3, Ankara 2001, s. 111-118; Moh. Bencheneb, "Muveşşah", *İA*, VIII, 866-868; G. Schoeler, "Muwashshah", *Elʿ* (Fr.), VII, 811-814; Nihad M. Çetin, "Arüz", *DİA*, III, 431.

MUSTAFA AYDIN

el-MÜVEŞŞAH (الموشح)

Merzübânî'nin
(ö. 384/994)

Arap şiiri ve şairlerinin
eleştirisine dair eseri
(bk. MERZÜBÂNÎ).

MÜVEYLİHÎ AİLESİ

Mısır'ın
köklü ailelerinden biri.

Ailenin soyu bir yandan Hz. Hasan ve Hüseyin yoluyla Hz. Ali'ye, öte yandan Hz. Ebû Bekir'e dayanır. Müveylîhî nisbeti Hicaz bölgesinin Kızıldeniz sahiline düşen, uzun zaman Mısır ve Osmanlı yönetiminde kalan Müveylîhî'le ilgilidir. 50 yılında (670) buraya göç eden ailenin fertleri beldenin idaresini daima ellerinde bulundurmuş, Yavuz Sultan Selim Mısır'ı zapt-

dince kendi adına beldeyi yönetmek üzere aile fertlerini vekil tayin etmiş, bu sebeple aile "üsretü'l-vekil" olarak da anılmıştır. Ailenin on altıncı atası Muhammed Ebû's-Sürûr, Müveylîhî'yi düşman saldırılarından korumak ve oradan geçen hacıları barındırmak amacıyla bir kale yaptırdı. Onun torunu Seyyid Mustafa el-Müveylîhî, 1180 (1766-67) yılında bir taraftan beldenin yönetimini elinde bulundururken diğer taraftan ipek ticareti yapıyordu. Seyyid Mustafa, 1189'da (1775) beldenin yönetimini oğlu Ahmed'e bırakarak Kahire'ye gitti ve bir ticarethane açtı. Aile bu tarihten itibaren Müveylîhî'te kalanlar ve Mısır'a göçenler olmak üzere ikiye bölündü. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın 1226'da (1811) meydana gelen Vehhâbî isyanını bastırması sırasında maddî katkılarda bulunan Ahmed el-Müveylîhî, saltanat vekili olarak Müveylîhî'nin idaresini sürdürme yetkisini Osmanlı yönetiminden sağladı. Ayrıca oğlu İbrâhîm'in, Mehmed Ali Paşa'nın kethüdâsı Habîb Efendi'nin sır kâtibi olması da Mısır yönetimiyle ailenin alâkasını güçlendirdi. Ahmed'in vefatından (1228/1813) sonra oğlu İbrâhîm 1827'de Mehmed Ali Paşa tarafından tâcirler arasında ortaya çıkan davalara bakan meclise üye tayin edildi.

İbrâhîm el-Müveylîhî'nin, oğlu Abdülhâlik'ten torunu olan İbrâhîm özel hocalardan Arap dili ve edebiyatı dersleri alarak kendini yetiştirdi. 1868'de dinî ve edebî eserler yayımlamak üzere Ârif Paşa ile Cem'iyetü'l-maârif'i kurdu ve Zebîdî'nin *Tâcü'l-ʿarûs*, Bediüzzaman el-Hemedânî'nin *Resâʿil*, Makrîzî'nin *es-Sülûk*, Ebû'l-Haccâc el-Belavî'nin *Kitâbü Elibâʿ*, İzzeddin İbnü'l-Esir'in *Üsdü'l-gâbe* adlı eserlerini bastırdı. 1879'da Hidiv İsmâil Paşa Napoli'ye sürgüne gönderilince İbrâhîm de onunla birlikte gitti; orada bir taraftan paşaya kâtiplik yaparken diğer taraftan *el-Hilâfe* ve *el-İttihâd* gazetelerini çıkardı. Arapça-Türkçe haftalık bir gazete olan *el-Hilâfe*'de hilâfetin Arap aslından geldiğini, haksız yere el değiştirip Osmanlılar'a geçtiğini, o gün için hilâfet merkezinin Mısır, sahiplerinin de Hidivler'in olması gerektiğini iddia etti. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi *el-Hilâfe*'nin yayımına son verdi. 1884'te Paris'e giden İbrâhîm el-Müveylîhî, Osmanlı sultanına ağır eleştiriler içeren *el-İttihâd*'in dördüncü sayısını çıkarınca padişahın talebiyle Fransa'dan çıkarıldı ve Cemâleddin-i Efgânî'nin daveti üzerine Londra'ya gitti. Londra'da *el-ʿUrvetü'l-vuşkâ* ve *Ziyâ'ü'l-hâtikayn* gazetelerinde Doğu'yu ve İslâm'ı hararetle sa-

vunan yazılar neşretti, ayrıca *el-Enbâʿ* ve *ʿAynü Zübeyde* gazetelerini yayımladı.

İbrâhîm el-Müveylîhî'nin İngiliz siyasetine yönelttiği eleştirilerden memnun kalan II. Abdülhamid, 1885'te kendisini İstanbul'a davet ederek Maarif Encümeni üyeliğine tayin etti. Burada kaldığı on yıl içinde İbrâhîm Edhem Bey'in *el-Hakâik* gazetesinde Abdülhamid'in cuma namazı alaylarını tasvir eden yazılar kaleme aldı. Ancak 1895'te Mısır'a dönünce *el-Muḳaṭṭam* gazetesinde "Ehadü'l-fuzalâ" takma adıyla Osmanlı saray hayatını eleştiren yazılar yayımladı; bunları daha sonra "Edîb fâzıl mine'l-Misriyyîn" imzası ve *Mâ hünâlik* adıyla bir kitap halinde neşretti. Kitap mâbeyinciler, casuslar, yaverler, başkâtipler, kızlar ağası, meşâyih ve cülûs kutlamaları gibi Osmanlı saray hayatı ile hilâfet konusunda ağır eleştirilere yer vermesi üzerine toplatıldı.

Mısır'da oğlu Seyyid Halil Bek ile arkadaşı Hamdi Yegen Bek adına *el-Miškât* gazetesini çıkaran, ayrıca *Sûku'l-ʿaşr* ve *Ebû Zeyd* gibi mizah gazeteleri yayımlayan İbrâhîm el-Müveylîhî'nin en uzun soluklu gazetesi *Mişbâhu'ş-şark*'tir. 1898-1903 yılları arasında 266 sayısı çıkan haftalık siyasî, edebî ve dinî gazete amacını "emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker, ahlâkî çözümler, bid'at ve hurafelerle mücadele, Ezher Üniversitesi'ni islah etme" şeklinde açıkladı. Müveylîhî makalelerinde misyonerlere karşı İslâm'ı ve İslâm birliğini, İngiliz işgaline karşı Mısır ve Sudan'ı savundu, Doğu'nun ve Mısır'ın islahına dair önerilerde bulundu. Dinî islahat konusunda Muhammed Abduh'un safında yer alarak Ezher ulemâsının bu meseledeki tavırlarını eleştirdi. İngiliz işgaline karşı tutumunu ve İslâm birliği konusundaki görüşlerini *Hadîşü Mûsâ b. ʿİşâm ev Mir'âtü'l-ʿâlem* adlı eserinde hikâye konusu olarak da işledi. İbrâhîm b. Abdülhâlik 1906'da Kahire'de öldü.

Müveylîhî ailesinin ikinci ünlü şahsı İbrâhîm'in kardeşi Abdüsselâm el-Müveylîhî'dir. Abdüsselâm, Hidiv İsmâil Paşa hükümetinin son dönemlerinde Mısır Parlamentosu'nun üyesi olarak İngiliz işgaline karşı tavrı ortaya koydu, Mısır'ın kurtuluşu için ateşli konuşmalar yaptı. Nûbar Paşa'ya ve hükümet başkanı Riyâz Paşa'ya karşı 1879 yılında parlamentoda yaptığı konuşmalarda onları İngiliz ve Fransız sefirleriyle birlikte Mısır halkına karşı iki yüzlü davranmakla itham etti. Vatan ve millet uğruna yaptığı konuşmaları sebebiyle *Times* gazetesi kendisinden "Mısır'ın Mirabo'u" olarak söz etti. Abdüsselâm 1910 yılında Kahire'de vefat etti.